

יסודות עירובין

שיעור סיכום – יסוד דיני מסכת עירובין

בשיעור שעבר סקרנו את היסודות המרכזיים של נושאי מסכת עירובין: תקנת מבוי, גדרי מחיצות שבת, איסור תחומין ותקנת עירובי חצרות. בשיעור זה, החותם את סדרת השיעורים על מסכת עירובין, נבחן את הזיקה בין נושאים אלו.

די בעיון ראשוני כדי לעמוד על מכנה משותף בין תקנת מבוי, איסור תחומין ותקנת עירובי חצרות: כל אלו הם דיני דרבנן¹. בכך שונים נושאים אלו מן הנושא של גדרי מחיצות שבת, שם העיסוק הוא בדיני דאורייתא. עם זאת, גם בגדרי מחיצות שבת קיים במסכת עירובין עיסוק נרחב בדין דרבנן: גזירת קרפף.

כמובן, העיסוק באיסורי דרבנן אינו ייחודי למסכת עירובין בלבד. גם במסכת שבת יש עיסוק נרחב באיסורי דרבנן בכלל, ובאיסורי דרבנן הקשורים למלאכת הוצאה בפרט. על כן, נבחן בשיעור זה האם ישנו הבדל עקרוני בין איסורי דרבנן המופיעים במסכת שבת לאיסורי דרבנן המובאים במסכת עירובין, וכן נבחן האם קשר תוכני-מהותי בין האיסורים השונים שבמסכת עירובין.

לכאורה, ניתן לחשוב כי אין קשר בין האיסורים שבמסכת עירובין. אמנם איסורי מבוי, קרפף וחצר משותפת הם סייג למלאכת הוצאה, אך בדברי הראשונים מצאנו לכל אחת מגזירות אלו טעם שונה:

- תקנת מבוי היא מחמת דמיון המבוי בצורתו לרשות הרבים [רש"י ב. ד"ה מבוי], מחמת סמיכותו לרשות הרבים [רבנו יהונתן א. ד"ה מבוי], או כחלק מגזירת כרמלית [רמב"ם הל' שבת פ"ד ה"ד].
- גזירת קרפף היא משום שהקרפף אינו בית דירה ולכן הוא דומה בתפקודו לרשות הרבים [רש"י סז: ד"ה הם אמרו].
- תקנת עירובי חצרות היא סייג למלאכת הוצאה, משום שכל בית נראה כרשות נפרדת [רש"י כא: ד"ה שלמה], או משום שהחצר נראית כרשות הרבים [רמב"ם הל' עירובין פ"א ה"ד-ה].

בנוסף, איסור תחומין כלל אינו קשור למלאכת הוצאה, ואף מכך נראה כי דיניה השונים של המסכת אינם קשורים זה לזה.

שיטה זו – כפי שכבר ראינו בשיעור הפתיחה למסכת – מפורשת בדברי המאירי בהקדמתו למסכת, בה הוא מגדיר את מסכת עירובין כהשלמה לדינים שלא הובאו במסכת שבת:

וענין המסכתא כולו אמנם הוא בא להשלים עניני הלכות שבת. והוא, שבמסכת שבת התבארו עניני המלאכות האסורות הן מדברי תורה הן מדברי סופרים, והאריכו בה בפרט בעניני ההוצאה מפני שרוב עניני שבת תלויים בה... וכן הותחל לבאר שם ענין הרשויות, רוצה לומר מהו רשות הרבים ורשות היחיד וכרמלית ומקום פטור, אלא שלא נשלם שם ביאור זה, ולא נתבאר שם דין קרפף שלא הוקף לדירה וחביריו שנשתנה דינם משאר הרשויות... וכן לא התבאר שם דין גגות וחצרות ואכסדרא ומרפסת ומבוי ודיר וסוהר וגינה וכל כיוצא באלו. וזאת המסכתא כולה אמנם באה להשלים ביאור המקומות שהוצאתן

¹ תוקף איסור תחומין, האם הוא דאורייתא או דרבנן, נידון בהרחבה בשיעור השלושה עשר [תוקף איסור תחומין].

אסורה ותקונן עד שיוכשרו להוציא ולטלטל בהם, וכן איסור יציאה חוץ לתחום ותיקון הכשרו.
[הקדמת בית הבחירה למאירי למסכת עירובין]

מעין זה עולה גם מדברי הרמב"ם ב'משנה תורה'. בדומה למשנה, גם הרמב"ם מחלק את דיני השבת לשני קבצי הלכות: הלכות שבת והלכות עירובין. אמנם, בניגוד למשנה, הרמב"ם מביא בהלכות עירובין רק את דיני עירובי חצרות, שיתופי מבואות ועירובי תחומין; את דיני מבוי וקרפף ואת איסור תחומין מביא הרמב"ם בתוך הלכות שבת. מכאן שלשיטת הרמב"ם אין קשר תוכני בין דיני השונים של המסכת: דיני מבוי, קרפף ותחומין הם השלמה להלכות שבת, ואילו דין העירוב הוא תקנה נפרדת שתיקן שלמה המלך².

עם זאת, מדברי רב האי גאון עולה שקיים קשר הדוק בין תקנת מבוי, תקנת עירובי חצרות ואיסור תחומין.

רב האי גאון נשאל:

במה שאמרו שלמה תיקן עירובין וידיים, בשלמא נטילת ידיים תיקן משום סרך תרומה, אלא עירובין היאך תיקן שלמה, וכי לא היו נהוגין ישראל קודם שלמה בהם!?

[אוצר הגאונים שבת חלק התשובות סי' כג]

שאלה זו מניחה כי קיים הבדל בין תקנת עירובין לתקנת ידיים: תקנת ידיים היא גזירה "משום סרך תרומה", ולכן אין קושי בכך שהיא התחדשה בדורו של שלמה, אך תקנת עירובין נתפסת כחלק מדיני השבת, ולכן אין זה ברור כיצד לא נהגו בה ישראל קודם זמנו של שלמה.

רב האי גאון משיב:

כך הן הדברים, שכל אותן השנים שהיו ישראל טרודים במלחמות ובאויבים ובכמה מיני צרות לא היה להן פנאי למדוד בין עיר לעיר ולתקן פתחי מבואות ולהניח עירובין שהיה להם לצאת במחנות ולשמור את הספר. ושמא לא נהגו בעירוב כי במחנה הם פטורים... וכשעמד שלמה, שנאמר בימיו 'הודה וישראל רבים כחול וכו' איש תחת גפנו ותחת תאנתו', תיקן להם ידיים ועירובין שלא נהגו בהן מקודם עד אותו זמן. [שם]

מדברי רב האי גאון עולה כי הוא מקבל את התמיהה כיצד לא נהגו העירוב קודם זמנו של שלמה, ומחמתה הוא נזקק לבאר כי המלחמות שהיו עד זמנו של שלמה מנעו מלנהוג את דיני העירובין. בנוסף, רב האי גאון כורך בתשובתו את דין תחומין, תיקון מבוי ועירוב חצרות בכריכה אחת, ומשתמע מדבריו כי כל דינים אלו מיוסדים על תקנת שלמה³.

נראה מכך כי לשיטתו דיניו של מסכת עירובין אינם סייג למלאכת הוצאה (בה עוסקת מסכת שבת), אלא הם נובעים מאיסור עצמאי על יציאה מן המקום בשבת. איסור זה שונה במהותו ממלאכת הוצאה. מלאכת הוצאה אוסרת הוצאה מרשות לרשות, ואילו איסור זה אוסר על יציאה והוצאה ממקום השביתה. נראה שאיסור זה נסמך על הכתוב [שמות טז, כט]: "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי", וממנו למדו חכמים (בדרך 'אסמכתא') כי בשבת קיים איסור יציאה ממקום השביתה. כתוב זה עומד ביסוד שני איסורים הנובעים מעיקרון משותף:

- א. איסור יציאה מחוץ לתחום שביתה האדם.
- ב. איסור הוצאת חפץ ממקום שביתתו – המקום או הבית בו היה מונח החפץ בכניסת השבת.

² שיטתו זו של הרמב"ם עולה מתפיסתו העקרונית שמבוי אינו רשות היחיד אלא כרמלית, ולכן אין תקנה נפרדת האוסרת לטלטל במבוי ללא טלטול, אלא איסורו הוא חלק מאיסור כרמלית.

³ כעין זה עולה מדברי רב ניסים גאון [עירובין ב.], שתקנת שלמה אינה אמורה ביחס לעירובי חצרות בלבד, אלא גם תקנת מבוי יסודה בתקנת שלמה. [וכן נראה מפשט דברי רש"י במסכת סוכה [ב. ד"ה מבוי], וע"ע תוספות ר"ד [שבת ו. ד"ה ומבואות] הכותב כי גם שיתופי מבואות וגם תיקון מבוי נקראים 'עירוב']. אמנם, בדברי הרמב"ם [הל' עירובין פ"א ה"א-ה] מבואר שתקנת שלמה אמור ביחס לעירובי חצרות ושיתופי מבואות בלבד.

בין מלאכת הוצאה מרשות לרשות לבין איסור הוצאת חפץ קיים הבדל בגדר רשות היחיד: ביחס למלאכת הוצאה מרשות לרשות, רשות היחיד היא מקום המוקף מחיצות ומובדל מרשות הרבים. לעומת זאת, ביחס לאיסור הוצאת חפץ ממקום שביתתו, רק בית דירה נחשב לרשות היחיד. לכן, בעקבות האיסור האחרון, חכמים הגדירו מחדש את גדר רשות היחיד ואסרו את הטלטול בכל מקום שאינו בית דירה:

- בקרפף, הואיל ואינו בית דירה, על אף שהוא מוקף במחיצות.
- בחצר שפרצותיה אינן מתוקנות בפסים, כך שאין לה ארבע מחיצות גמורות כבית דירה.
- במבוי שאינו מתוקן בלחי או בקורה המבדילים אותו מרשות הרבים ומגדירים אותו כ'בית השער' לדירה.⁴

על פי האמור, שדיני מסכת עירובין נסמכים על הכתוב "אל יצא איש ממקומו ביום השביעי", יש לבאר שהאיסורים הנלמדים מכתוב זה אינם מחמת פגיעה במנוחת השבת בהליכה מרובה⁵, אלא נובעים מעיקרון לפיו בשבת הכל צריך להיות מתוקן מבעוד יום.

שבת אינו יום של שביתה מיצירה בלבד, אלא יום בו כלתה המלאכה: "ויכלו השמים והארץ וכל צבאם. ויכל א-להים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה..." [בראשית ב, א-ב]. בששת ימי הבריאה הקדוש ברוך ה' ברא את העולם, ואת היום השביעי הוא קידש ובירך; ביום השבת העולם שלם ומלא ברכה. "וירא א-להים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" [בראשית א, לא]. כך היא השבת הא-לוהית, וכעין דוגמה של מעלה אמורה להיראות גם השבת שלנו. שישה ימים אנו עוסקים בקידום ופיתוח העולם, וביום השביעי אנו עוצרים וחווים את העולם כעולם שלם ומבורך, בו הכל מוכן ללא צורך בשינוי.

היבט זה עולה מן הציווי על השבת שבפרשיית המן. במשך כל שנות המדבר עם ישראל חי בחוסר מתמיד. כל אחד מקבל בבוקר את מנת היום – "עומר לגולגולת" – מן השמים, ובליילה שוכב לישון כאשר אוהלו ריק⁶. לעומת זאת, בשבת נאמר ציווי ייחודי ביחס למן: "והיה ביום הששי והכינו את אשר יביאו, והיה משנה על אשר ילקטו יום יום" [שמות טז, ה]. יום השבת הוא היום היחיד בו בני ישראל עולים על משכבם כאשר 'פת בסלם'; מאכליהם מוכנים להם מבעוד יום⁷. בכך חווה עם ישראל בשבת את הברכה, המלאות והשפע. שבת אינו יום של יציאה מהמקום, בשבת הכל נמצא במקומו. "שבו איש תחתיו, אל יצא איש ממקומו ביום השביעי".

בכך אנו חותמים את סדרת שיעורינו על מסכת עירובין. "הדרן עלך מסכת עירובין והדרך עלן, דעתן עלך מסכת עירובין ודעתך עלן, לא נתנשי מינך מסכת עירובין ולא תיתנשי מינן לא בעלמא הדין ולא בעלמא דאתי". בעזרת ה' בשבוע הבא נתחיל את שיעורינו על יסודות מסכת פסחים.

⁴ דברים אלו מבוססים על שיטת המהר"ט [ח"א סי' צד] בביאור החילוק בין תיקון מבוי לתיקון חצר. לדבריו, תיקון מבוי נעשה על ידי הבדלתו מרשות הרבים, ואילו תיקון חצר נעשה על ידי יצירת ארבע מחיצות גמורות. ועל פי האמור יש לבאר את טעם החילוק: היתר הטלטול בחצר מבוסס על כך שהיא מקום דירתו של האדם. בשל כך, עליה להיות, בדומה לבית, מוקפת מכל צדדיה במחיצות. מבוי, לעומת זאת, אינו מקום דירתו של האדם, והיתרו הוא מחמת שייכותו לבית הדירה. בשל כך המבוי אינו צריך להיות מוקף בארבע מחיצות, ודי שהוא יובדל מרשות הרבים ובכך יחשב טפל אל בית הדירה.

⁵ כדברי ספר החינוך [מצוה כד]: "משרשי מצוה זו, שנזכרו ונדע שהעולם מחודש ולא קדמון... על כן לזכור הדבר ראוי לנו שננוח במקום אחד, כלומר שלא נלך בדרך רחוק רק דרך טיול ועונג" וכו'.

⁶ זהו העינוי הקיים במן והלימוד הגדול העולה ממנו: "ויענך וירעבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת ולא ידעון אבתך, למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כי על כל מוצא פי ה' יחיה האדם" [דברים ח, ג].

⁷ עי' בתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל [שמות טז, ה] הרואה בכתוב זה מקור לעירובי חצרות: "ויהי ביומא שתיתאי ויזמנון מה דיתונו לקמיהון למיכל ביומא דשבתא, ויערבון בבתיא וישתתפון בדרתיהון גיין למיתייא מדין לדין". וכעין זה בפסיקתא זוטרותא [שם]: "דבר אחר, 'הכינו את אשר יביאו' – את אשר יאכלו לא נאמר, אלא את אשר יביאו, מינן לעירובי חצרות מן התורה, שיערב אדם מערב שבת בפת או בשום מאכל, כדי שיטלטל מבית לבית ומחצר לחצר". [ועי' בפירוש הר"פ פערלא לספר המצוות לרס"ג ג'לית קטע] הדין במקורות אלו].

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com